

Rok 2026 – czas Matki Elżbiety Róży Czackiej. Pionierki Dzieła i polskiej tyflogii, cz.II

Mgr inż. JUSTYNA CHYLEWSKA
Optometrystka (NO18338, RIZM 1500102447)
Tyflospecjalistka, Politechnika Wrocławska
Członek PTOO oraz Ambasador Gazety OPTYKA

Foto: archiwum Autorki

Składając hołd założycielce Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi, Senat Rzeczypospolitej Polskiej ustanawia rok 2026 Rokiem Błogosławionej Matki Elżbiety Róży Czackiej – prekursorki polskiej tyflogii.

*Warszawa, dnia 19 maja 2025 r.,
Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” poz. 460 [1]*

Fot. 1. Hrabianka Róża Czacka w pałacu na ul. Zielnej 1913 r. (Archiwum Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża)

Trud holistycznego podejścia

Róża Czacka była pionierką polskiej tyflogii, wprowadzając nowatorskie podejście, do edukacji i wsparcia osób niewidomych, oparte na przygotowaniu ich do samodzielnego funkcjonowania i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Jej metoda nie tylko przygotowywała niewidomych do pracy, ale również kształtowała ich pewność siebie i umiejętność samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie. W miejsce tradycyjnej opieki filantropijnej, często sprowadzającej niewidomych do roli biernych odbiorców pomocy, wprowadziła podejście nastawione na ich samodzielną [2]. Umożliwiało ono przygotowanie do pracy zawodowej i wzięcie odpowiedzialności za własne życie, a tym samym pomagało przetrwać ich izolację od społeczeństwa. Jej działania były wielokierunkowe.

W drugiej części artykułu poświęconej założycielce Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi, zostały przedstawione Jej dokonania oraz podejście do Dzieła w kontekście naukowym i pragmatycznym, które po dziś stanowi Jego fundament, a jednocześnie było kształtowane przez głęboką wiarę i przekonanie o wartości każdego człowieka.

Skupiały się one nie tylko na współpracownikach, niewidomych uczniach i podopiecznych placówek Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi (TO nO), lecz także na całej społeczności niewidomych i osobach widzących na terenie Królestwa Polskiego [1]. Już na wczesnym etapie działalności Czacka koncentrowała się na edukowaniu społeczeństwa widzącego, aby właściwie wspierało osoby niewidome i traktowało je jako aktywnych obywateli. Przyjęta przez nią koncepcja działania opierała się na dwóch uzupełniających się nurtach, które do dziś stanowią podstawę funkcjonowania Dzieła. Obejmują one:

- Przygotowanie niewidomych do ról społecznych, do których są zdolni.
- Przygotowanie społeczności widzących do zaakceptowania

Fot. 2. Róża Czacka jako s. Elżbieta –1918 r. – Zakład dla Niewidomych na Polnej 40 w Warszawie, (Archiwum Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża)

Fot. 3. Matka Czacka i współpracownicy – czas budowania Lasek – 1926 r. (Archiwum Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża)

Róża Czacka uważnie obserwowała i poznawała działalność oraz podejście wielu instytucji w innych krajach. Inspiracją dla Czackiej było francuskie Stowarzyszenie im. Walentego Haüy, którego motto „Niewidomy człowiekiem użytecznym” wskazywało, że osoby niewidome mogą pełnić aktywne role społeczne [2]. Czacka adaptowała zagraniczne idee, tworząc model odpowiadający realiom społecznym i politycznym Królestwa Polskiego.

O trudzie i konsekwencji działania świadczą również jej zapiski już jako s. Elżbiety, w których wspomina, że po powrocie z Żytomierza do Warszawy w maju 1918 r. zauważyła, iż Zakład nie był prowadzony zgodnie z pierwotnymi założeniami. Objęła wówczas na nowo bezpośrednie kierownictwo nad Zakładem i zaczęła dobierać powołania do nowego zgromadzenia. 1 grudnia 1918 r. pierwsza grupa kandydatek do Zgromadzenia rozpoczęła pracę w Zakładzie TOnO. Od tego momentu rozpoczęła się ścisła współpraca między TOnO a powstającym Zgromadzeniem, które przyjęło nazwę Franciszkanek Służebnic Krzyża [2,3].

Fot. 4. Matka Czacka w Laskach lata 20-te XX w. (Archiwum Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża)

niewidomych jako aktywnych, pełnoprawnych uczestników życia społecznego. [2]

Takie założenie podkreśla świadomą i gruntownie przemyślaną odpowiedzialność za całokształt tego, co później określiła mianem „sprawy niewidomych w Polsce”. W czasie podejmowania kierunku i metod pracy dla osób niewidomych w Polsce

Objętych działalnością TOnO przeszła od bycia żebrakami, a w najlepszym wypadku pensjonariuszami, do roli pracowników wytwarzających użyteczne rękodzieło, przy wsparciu instytucji zapewniającej zarówno dostęp do surowców, jak i możliwość sprzedaży produktów.

W 1928 roku Matka Elżbieta Czacka pisała, że „Zadanie było trudne. Trzeba było przede wszystkim przekonać samych niewidomych o tym, że mogą się nauczyć pracować. Po drugie trzeba było przekonać społeczeństwo, że niewidomi są zdolni do pracy i że nie tylko mogą oni dawać sobie radę, ale że opieka nad niewidomymi powinna być tak zorganizowana, aby żebrani nie tolerować” [4].

Działalność naukowa

Matka Elżbieta Czacka jest autorką i współautorką licznych pism dotyczących wskazówek nauczania i pracy z osobami niewidomymi, postępowania osób widzących z niewidomymi, regulaminów wychowawczych. Ukazały się między innymi następujące teksty Matki: broszury *Sprawa niewidomych w Polsce*, *Dziecko niewidome*, *Książka niewidomego*, zbiór druków *Polskie Skrótory Ortograficzne*. Ze względu na charakter franciszkańskiej skromności Matki i jej pragnienia, by publikacje traktować jako wspólne dla Dzieła, trudno ustalić jej autorski zbiór pism. Wiadomo, iż „każde opracowanie wychodzące z Lasek musiało mieć aprobatę Matki, która osobiście wносиła poprawki rzeczowe i stylistyczne” [3].

Sprowadzała zagraniczne książki i czasopisma oraz inspirowała do ich tłumaczeń. Współuczestniczyła w kształtowaniu polskiej tyflogii, publikując artykuły naukowe, które popularyzowały sprawę niewidomych oraz kładły podwaliny pod polską tyflogię. Prowadziła wykłady dla współpracowników oraz podejmowała współpracę z czołowymi pedagogami specjalnymi, m.in. prof. Marią Grzegorzewską i lek. Januszem Korczakiem [5].

Dla Matki Czackiej bardzo ważne były dane statystyczne. Z jej inicjatywy w 1925 r. przeprowadzono rejestrację osób niewidomych w Polsce, choć nie była ona pełna z powodu braku jednoznacznej definicji ślepoty. Zebrane dane opracowywano w Dziale Tyflogii w formie tablic statystycznych. Służyły one zarówno badaniom naukowym, jak i celom praktycznym, m.in. przy ubieganiu się o subwencje oraz identyfikowaniu dzieci wymagających objęcia opieką szkolną. W późniejszym czasie Matka Czacka opracowała nowe formularze, umożliwiające dokładniejsze gromadzenie danych i przygotowywanie opracowań naukowych [4].

Dział Tyflogiczny w Laskach był prowadzony przez Matkę Czacką od lat 30. XX wieku. Pionierka Dzieła widziała potrzebę „ośrodka, który by gromadził wszelkiego rodzaju dane i wiadomości teoretyczne, i praktyczne, dotyczące sprawy niewidomych w Polsce i za granicą oraz materiał doświadczeń uzyskiwany na własnych placówkach opieki”. Dzięki działalności Matki Czackiej i jej współpracowników najnowsze osiągnięcia

Fot. 5. Miejsce Działu Tyflogii w Laskach (autor Justyna Chylewska)

Fot. 6. Matka Elzbieta w swoim pokoju w Laskach 1928 r. (Archiwum Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża)

z zakresu pedagogiki i tyflogii były udostępniane badaczom oraz pedagogom. Biblioteka Tyflogiczna w Laskach, która jest częścią Działu Tyflogicznego, funkcjonuje od okresu przedwojennego i jest jedyną w Polsce instytucją gromadzącą specjalistyczny księgozbiór z zakresu tyflogii, tyflopedagogiki i tyflopsychologii, pełniąc równocześnie do dziś funkcje naukowe.

Wprowadzenie w Polsce pisma Braille'a

Matka Czacka wraz z siostrą Teresą Landy przystosowała litery języka polskiego do alfabetu brajla. W 1934 r., dzięki staraniom Matki Czackiej, polska wersja pisma punktowego w systemie Braille'a oraz opracowany w Laskach system polskich skrótów ortograficznych zostały zatwierdzone przez ówczesnego Ministra Edukacji, co znacząco przyspieszyło proces nauki czytania i pisania.

Książka brajlowska powinna odzwierciedlać treść książki czarnodrukowej, co wymaga zachowania poprawności językowej, gramatycznej i ortograficznej. Ma to zasadnicze znaczenie dla porozumiewania się niewidomych z widzącymi oraz umożliwia naukę polskiej ortografii w piśmie Braille'a. Matka Czacka i siostra Teresa Landa również opracowały oraz wprowadziły 4-stopniowe skróty brajlowskie zgodne z zasadami języka polskiego, których stosowanie zależało od poziomu umiejętności i wykształcenia użytkownika. Skróty nie upowszechniły się w polskim edytorstwie, nauczaniu ani praktyce codziennej, stosowano je głównie w Laskach. Ich szersze wprowadzenie przerwał wybuch II wojny światowej, a władze komunistyczne nie wykazały zainteresowania dalszą implementacją.

W publikacjach *System Braille'a w Polsce* (współautorstwo z s. Teresą Landy, 1931 r.) oraz *Książka niewidomego* (1934 r.) Matka Czacka wykazała, że system Braille'a jest nienaruszalny i nie należy go zmieniać, lecz rozszerzać jego zastosowanie. Nowe znaki powinny być tworzone zgodnie z jego logiką. Przykładem jest znak @, który wykorzystuje te same elementy co znak wiersza, ale nigdy nie występuje z nim obok siebie. Matka Czacka i siostra Teresa Landy opracowały swoje wnioski w oparciu o badania porównawcze. Wykazały możliwość rozszerzenia zastosowania tych samych znaków bez zwiększania liczby znaków podstawowych. Dzięki temu jeden znak może przyjmować różne znaczenia w zależności od jego pozycji. Przeprowadziły również obliczenia częstotliwości występowania elementów językowych, takich jak zbiegi dwuliterowe, cząstki słowotwórcze i wyrazy w słownictwie polskim [4].

Współczesna możliwość równoległej translacji tekstu do brajla i czarnodruku nie byłaby możliwa, gdyby Matka Czacka nie doprowadziła do właściwego dostosowania systemu Braille'a do języka polskiego [4].

Wielowymiarowość nauki i praktyki

Okres niepodległości był czasem utrwalenia celów i założeń ideowych Dzieła Lasek oraz jego dynamicznego rozwoju. Rozpoczęto współpracę z Instytutem Pedagogiki Specjalnej, założonym w 1922 r., którym kierowała prof. Maria Grzegorzewska. Doradzała ona w zakresie programów nauczania dla szkół w Laskach. W Zakładzie odbywały się wizyty studyjne, hospitacje i praktyki studenckie. Prowadzono również badania z zakresu pedagogiki specjalnej i psychologii. Warto zaznaczyć, że dział tyflogiczny w Laskach prowadził własne badania i przygotowywał opracowania naukowe pod kierownictwem Matki Czackiej, niezależnie od współpracy z Instytutem.

Znaczenie dla rozwoju tyflogii miał również artykuł *Dziecko niewidome* (1938 r.) autorstwa Matki Czackiej i siostry Teresy Landy, w którym sformułowano szereg postulatów pedagogicznych, aktualnych także we współczesnej tyflogii. Do najważniejszych należą:

1. postulat uwzględniania funkcjonalnej oceny widzenia u osób słabowidzących oraz kierowania takich dzieci do szkół dla niewidomych;
2. zasady prowadzenia treningu orientacji przestrzennej i mobilności, obejmujące precyzyjne wskazywanie punktów orientacyjnych, formułowanie szczegółowych poleceń oraz ograniczanie pomocy do sytuacji koniecznych;
3. kształtowanie umiejętności adekwatnego zwracania się o pomoc;
4. wspieranie od wczesnego dzieciństwa rozwoju intelektualnego, osobowościowego i społecznego, w tym prawidłowej postawy ciała, koordynacji ruchowej i zachowań społecznych;
5. tworzenie sytuacji problemowych sprzyjających rozwijaniu samodzielnych strategii działania u osób niewidomych [4].

Matka Czacka edukację, wychowanie oraz rehabilitację osób niewidomych uważała za kluczowe obszary w całokształcie zagadnień tyflogicznych. Jej propozycje dotyczące objęcia pomocą dzieci niewidomych i słabowidzących były w okresie międzywojennym rozwiązaniem nowatorskim. W Polsce praktyczne wdrażanie założeń rehabilitacji wzroku rozpoczęło się w latach 80. XX wieku.

Integracja społeczna

Od samego początku Róża Czacka szczególnie angażowała się w działania mające na celu uświadomienie społeczeństwu widzącemu,

Fot. 7. Matka Elzbieta Czacka w Laskach dwa lata przed śmiercią 1959 r. (Archiwum Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża)

Fot. 8. Wychowankowie Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Laskach (autor Justyna Chylewska)

jak należy skutecznie wspierać osoby niewidome. Przedkładała liczne ulotki i broszurki TON0, które nie tylko jednały sponsorów, lecz także szerzyły wiedzę o osobach niewidomych. Czacka wykorzystywała również ówczesne media do informowania społeczeństwa widzącego o podejmowanych inicjatywach na rzecz osób niewidomych, w tym poprzez publikacje m.in. w „Kurierze Warszawskim” oraz audycje radiowe mające na celu kształtowanie opinii publicznej.

Pisma przeznaczone do władz państwowych, oświatowych oraz licznych urzędów przedstawiały ówczesne problemy, które dotyczyły środowisko niewidomych. Memoriały skierowane do polskich ministerstw oraz zagranicznych fundacji i instytucji służyły przede wszystkim pozyskiwaniu subwencji i pożyczek, a równocześnie były ukierunkowane na zapewnienie określonych uprawnień dla osób niewidomych w Polsce. Matka Czacka podejmowała starania o prawne umocowanie statusu osób niewidomych, obejmujące gwarancje odpowiednich warunków nauki, pracy i rent, a równocześnie o wsparcie dla placówek TON0 służących tej grupie. Świadczą o tym m.in. *Memoriał w Sprawie niewidomych w Polsce* (tzw. *Memoriał Rockefellerowski* z maja 1932 r.), *Memoriał w Sprawie wychowania i kształcenia niewidomych* (z grudnia 1932 r.), *Memoriał w Sprawie całości Dzieła* (1937 r.). We wszystkich pismach przedstawiała konkretne postulaty, np. sporządzenie dokładnej statystyki dzieci niewidomych, rozszerzenie obowiązku szkolnego na cały kraj, zapewnienie subsydiowanego kształcenia zawodowego, popieranie edukacji średniej i wyższej, w tym studiów tyflogicznych, a także tworzenie żłobków i przedszkoli [4,5].

Ponadczasowe Dzieło

Pomimo licznych przeszkód historycznych i politycznych, Dzieło Lasek zachowało ciągłość działalności, co świadczy o wyjątkowej determinacji i wizji Czackiej. Przetrwowało liczne przeciwności, w tym trudności finansowe okresu międzywojennego oraz zniszczenie Lasek w 75% podczas kampanii wrześniowej. W okresie okupacji niemieckiej prowadzono działalność pomocową, obejmującą m.in. organizację szpitala powstańczego w czasie Powstania Warszawskiego. Po wojnie mierzono się także z ryzykiem likwidacji przez władze komunistyczne oraz trudnościami funkcjonowania w realiach państwa komunistycznego.

Matka Elżbieta Czacka odegrała znaczącą rolę w rozwoju myśli tyflogicznej. Jej poglądy i wskazania do dziś stanowią ważne źródło inspiracji

dla badaczy i praktyków. Wiele jej rozwiązań miało charakter pionierski, jednak warunki społeczno-polityczne i ekonomiczne epoki nie pozwoliły na ich pełną realizację. Podejście Czackiej miało charakter całościowy – łączyło edukację, wychowanie oraz rehabilitację osób niewidomych w jeden spójny model działania, co wpisuje się w paradygmat inkluzyjny oraz znajduje odzwierciedlenie zarówno we współczesnej praktyce tyflopedagogicznej, jak i w szerszym obszarze pedagogiki specjalnej. Warto przy tym zauważyć, że fundamentem jej działalności była także głęboka duchowość, która przenikała zarówno jej myśl pedagogiczną, jak i podejmowane przez nią inicjatywy na rzecz osób niewidomych.

Za działalność na rzecz osób niewidomych została odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski przez prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, Złotym Krzyżem Zasługi przez Ignacego Mościckiego, a pośmiertnie Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego.

Fot. 9. Matka Elżbieta Czacka odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski za ofiarą służbę – 1925 r. (Archiwum Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża)

Piśmiennictwo

1. *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 maja 2025 r. w sprawie ustanowienia roku 2026 Rokiem Błogosławionej Matki Elżbiety Róży Czackiej - prekursorki polskiej tyflogii*, M.P. 2025 poz. 460
2. s. E. Więckowska FSK. *Róża Czacka dla sprawy niewidomych w Polsce*. Laski. Pismo rehabilitacyjno-społeczne z życia Dzieła Matki Elżbiety Róży Czackiej, Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi, Rok XXIV, Nr 4–5 (144–145) 2018
3. M. E. Czacka. *Pisma o Dziele*. Laski 2014
4. A. Chamera-Nowak. *Elżbieta Róża Czacka dla sprawy niewidomych. Wpływ na powstanie i rozwój tyflogii w Polsce*. *Analecta Studia i Materiały z Dziejów Nauki* 2025
5. s. E. Więckowska FSK. *Matka Elżbieta Czacka i współpracownicy dla sprawy niewidomych w Polsce (cz. II)*. Laski. Pismo rehabilitacyjno – społeczne z życia Dzieła Matki Elżbiety Róży Czackiej, Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi, Rok XXIV, Nr 6 (146) 2018
6. Bł. Matka Elżbieta Róża Czacka, <https://laski.edu.pl/bl-matka-elzbieta-roza-czacka/> [dostęp marzec 2026]
7. Bł. Matka Elżbieta Róża Czacka – Siostry Franciszkanek z Lasek <https://matkaczacka.com/> [dostęp marzec 2026]

Przypisy

Przypisy:
I. Królestwo Polskie (1815–1918) – państwo utworzone decyzją kongresu wiedeńskiego z części ziem Księstwa Warszawskiego, pozostające w unii personalnej z Cesarstwem Rosyjskim (car nosił jednocześnie tytuł króla Polski). Po powstaniu listopadowym wprowadzono Statut Organiczny (1832), którego postanowienia były w praktyce łamane. Po powstaniu styczniowym autonomia została faktycznie zlikwidowana; w 1867 r. przeprowadzono reformę administracyjną podporządkowującą Królestwo bezpośrednio Cesarstwu Rosyjskiemu